

Дубницький В.І.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Державний вищий навчальний заклад
«Український державний хіміко-технологічний університет»

Нефедова О.Г.

здобувач,
Державний вищий навчальний заклад
«Український державний хіміко-технологічний університет»

Dubnitskyi Volodymyr, Nefedova Oleksandra

Ukrainian State University of Chemical Technology

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ І БАЗОВІ ПОНЯТТЯ КОНКУРЕНТНОГО АНАЛІЗУ: СУЧАСНІ НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано сучасні дослідження конкурентоспроможності підприємства і низку пов'язаних із нею понять. Виявлено, у яких напрямках зосереджені наукові пошуки дослідників конкурентоспроможності й розглянуто кожен із них. Це, зокрема: конкурентний потенціал, конкурентні переваги, конкурентостійкість, напрями підвищення конкурентоспроможності підприємства і методи її оцінки. Під час дослідження виявлено, що розвиток категорійного апарату конкурентного аналізу продовжується. Науковці все більше звертають увагу на адаптаційні можливості підприємств, їхню здатність протистояти конкурентним загрозам, у т. ч. разом з іншими ринковими гравцями. Серед понять, що останнім часом збагатили термінологію конкурентного аналізу, – «конкурентний імунітет» і «конкурентна діагностика». З'явилися нові види конкурентоспроможності: випереджувальна, інноваційна, стратегічна, екологічна. Показано, що зазначені поняття тісно пов'язані одне з одним і формують понятійний апарат конкурентного аналізу підприємства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, керування, конкурентостійкість, конкурентні переваги, конкурентний потенціал, конкурентний імунітет, конкурентний статус, конкурентна діагностика.

Постановка проблеми. Питання конкурентоспроможності різних економічних об'єктів тривалий час не втрачають своєї актуальності. Дослідження при цьому стосуються як різних ієрархічних рівнів, так і різних боків конкурентоспроможності. Науковці висвітлюють теоретичні і практичні аспекти поняття, виявляють інтегральні характеристики, проводять розмежування чи, навпаки, роблять певні узагальнення, що свідчить про розвиток теорії конкурентоспроможності. Для систематизації накопичених досліджень необхідно постійно аналізувати накопичений науковий досвід і проводити певні розмежування й узагальнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі існує чимало публікацій, присвячених питанням конкурентоспроможності. Це як дослідження, наприклад, Б.І. Яценко [1], а також присвячені окремим питанням конкурентного аналізу [2–10], так і праці загального характеру [13–14] чи аналітичні матеріали [12; 15]; як дослідження із загальновідомим матеріалом О.В. Фінагіної [3], І.Ф. Бурігіна [6], С.А. Теслова [7], так і нетривіальні наукові доробки

авторів П.П. Крилаткова, І.О. Блинкова [5], І.С. Важеніної, С.Г. Важеніна [8]. Як бачимо, категорія конкурентоспроможності не втрачає своєї актуальності для науковців, але, на нашу думку, бракує оглядових матеріалів, де б розглядалися характер і напрями досліджень питань конкурентоспроможності й пов'язаних понять.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз і узагальнення поглядів сучасних науковців, що працюють у напрямі дослідження конкурентоспроможності підприємства. Подекуди у цьому дослідженні ми будемо звертатися й до об'єктів інших ієрархічних рівнів. Цього, з одного боку, складно уникнути через взаємопов'язаність об'єктів, з іншого – цього вимагає необхідність повного різнобічного висвітлення взятого до аналізу об'єкта.

Виклад основного матеріалу. Усі дослідження з питань конкурентоспроможності можна об'єднати у декілька груп: опрацювання понятійного апарату категорії; пошук, виявлення чи переосмислення сутності поняття «конкурентоспроможність» (в нашому разі – КС підприємства); методи оцінки КС; управління КС підприємства; способи підвищення КС підприємства

і дослідження інших категорій конкурентного аналізу. Розглянемо кожен напрям детальніше.

Серед досліджень пов'язаних із КС понять традиційно найбільшою популярністю користується вивчення конкурентних переваг. Причому дослідники найчастіше цікавляться їхніми витоками, аналізують способи оцінки, визначають їхнє місце серед інших категорій і вивчають способи управління. Переважна більшість усіх дослідників конкурентних переваг, наводячи їхні види, цитує американського вченого М. Портера, причому запропоновану ним стратегію «фокусування» дослідники часто випускають. [16, с. 156]. У результаті свого дослідження М.В. Чорна робить висновок, що конкурентні переваги підприємства виникають лише в процесі динамічного та безперервного суперництва між економічно незалежними суб'єктами ринку в умовах обмежених ресурсів тобто в конкурентному середовищі в процесі конкуренції [16]. Уточнимо: переваги підприємства виникають не лише в процесі динамічного та безперервного суперництва. Переваги одного підприємства перед іншими мають місце і без виникнення відносин суперництва, тобто є об'єктивним проявом існування різних підприємств (за розміром, формою власності, етапом життєвого циклу, продукцією, що випускається, можливостями і т. д.). Конкурентними переваги стають тоді, коли їх починають використовувати в конкурентному змаганні.

Н.Н. Алфьорова виділяє три основні властивості конкурентної переваги: відносність конкурентної переваги, просторова локалізація конкурентної переваги, часова циклічність конкурентної переваги; при цьому кожна перевага має свій життєвий цикл, який обмежений певним відрізком часу [17, с. 4–5]. На нашу думку, час дії конкурентних переваг обмежується швидкістю їх відтворення конкурентами або швидкістю розповсюдження інновацій.

Е.А. Афоничкіна, Н.П. Бахарев, А.О. Лихацька пропонують етапи аналізу конкурентних переваг: аналіз історії успішних галузей; структурний аналіз галузей; знаходження позиції фірми в глобальному масштабі; виявлення її конкурентних переваг. Вони вважають, що значення кожної переваги можна розрахувати кількісно і проаналізувати в динаміці, але не підтверджують цю думку жодними розрахунками [4]. Зрозуміло, що чим більше організація має конкурентних переваг перед справжніми і потенційними клієнтами, тим вище її конкурентоспроможність, живучість, ефективність, перспективність. О.Г. Мокроносів та І.Н. Маврина зазначають, що в умовах інноваційного розвитку і глобалізації економіки змінюються характер і структура конкурентних переваг, вони змінюються під впливом інноваційного процесу; держава, територія розглядаються як основа стратегії підприємства, а не тільки як місце, де воно здійснює свою діяльність [13, с. 44].

Важливою тенденцією сучасних наукових досліджень є вивчення можливостей підприємства до стійкості у конкурентній боротьбі. З одного боку, це стосується передумов КС підприємства. Зокрема

Н.Н. Алфьорова зазначає, що наявність у підприємства ресурсів і можливостей, які визначають його конкурентні переваги, зумовлюють формування стійкого конкурентного положення фірми [17, с. 6]. На підставі аналізу визначень конкурентних переваг Д.В. Акоюн та І.В. Суворов пропонують під конкурентними перевагами організації сфери послуг розуміти «її переваги над конкурентами, пов'язані з ефективнішим використанням усіх видів ресурсів у всіх сферах діяльності такої організації, які є основою формування її КС із потенційною можливістю формування конкурентостійкості» [18, с. 52].

З іншого боку, стійкість і витривалість у конкурентній боротьбі все частіше зумовлюють напрям наукових досліджень стосовно КС як такої.

У науковій літературі практично відсутні роботи, де б комплексно розглядалися проблеми формування конкурентостійкості підприємства, її забезпечення та особливості її діагностування. Обґрунтування науковцями необхідності оцінювання конкурентостійкості підприємства базувалося та залежало від розуміння самого поняття конкурентостійкості. Так, автори розглядали конкурентостійкість підприємства як окрему категорію, поняття, характеристику або складник. При цьому одні робили наголос на те, що рівень конкурентостійкості підприємства показує стійкість конкурентної позиції підприємства, інші – стійкість конкурентоспроможності підприємства [19, с. 20]. Одним із перших звернув увагу на актуальність забезпечення конкурентної стійкості підприємства В.Л. Дикань. На його думку, конкурентостійкість визначається двома елементами: перший – конкурентоздатність товару чи товарної маси, яка у динаміці характеризує ступінь задоволення попиту; другий – ефективність виробництва та управління [18, с. 51]. Зазвичай ці два елементи настільки тісно пов'язані, що часто визначають один одного. На думку Б.І. Яценко, конкурентна стійкість – це здатність підприємства зберігати у довгостроковому періоді власну конкурентоспроможність за змін зовнішнього та внутрішнього середовища [1, с. 104]. Порівнюючи категорії «КС» і «конкурентостійкість», Б.І. Яценко доходить висновку, що якщо конкурентоспроможність – це здатність витримувати конкуренцію, протистояти конкурентам, то конкурентна стійкість передбачає здатність підприємства до утримання конкурентних позицій протягом певного, як правило, довгострокового відрізка часу. І досить слушно зауважує, що «конкурентостійким може бути лише конкурентоспроможне промислове підприємство. Проте не кожне конкурентоспроможне промислове підприємство може бути конкурентостійким» [1, с. 103].

Набагато менш поширеним і дещо призабутим є поняття «конкурентний статус». На відміну від таких авторів, як А.Н. Тридід і І.М. Кирчатів, які переводять конкурентний статус із категорії, яка формує конкурентоспроможність підприємства, у категорію, сформовану конкурентоспроможністю [20; 21], Д.В. Акоюн та І.В. Суворов вважають, що конкурент-

ний статус відмінний від конкурентостійкості. Це актуально для організацій будь-яких сфер діяльності, у тому числі й сфери послуг. Він відбиває чітко конкретне положення фірми в конкурентному середовищі в певний момент часу [18, с. 52]. Уважаємо, що гострого протиріччя тут немає: між цими поняттями існує двобічний вплив. Намагаючись досягти певного рівня КС, підприємство отримує відповідний конкурентний статус. І вже маючи певний статус на ринку, підприємство використовує його для утримання й підвищення своєї КС.

Управління КС підприємства є ще одним напрямом наукових досліджень. Під системою управління конкурентоспроможністю підприємства В.М. Гранатуров та І.А. Кораблинова розуміють сукупність організаційної структури, методик, процесів і ресурсів, важелів і стимулів, необхідних для створення й реалізації умов, що сприяють створенню конкурентних переваг підприємства в наявному або майбутньому бізнес-середовищі [14, с. 33–35]. Так, управління конкурентоспроможністю підприємства є певним аспектом менеджменту підприємства, що спрямоване на формування, розвиток і реалізацію конкурентних переваг та забезпечення життєздатності підприємства як суб'єкта економічної конкуренції. Його метою є забезпечення життєздатності і стійкого функціонування підприємства за будь-яких економічних, політичних, соціальних і інших змін у його зовнішньому середовищі [12, с. 114]. Отже, бачимо, що управління КС підприємства має на меті ширші завдання, ніж просте забезпечення підприємству підвищення КС. Залишаючись підсистемою загальної системи управління, вона підпорядковує свої дії діям усєї системи управління. Управління конкурентними перевагами підприємства передусім припускає побудову чіткої управлінської системи, що зумовлює досягнення кінцевої мети – перемогу в конкурентній боротьбі. Поняття «управління конкурентними перевагами підприємства», на думку І.Ф. Буригіна, слід розглядати як планомірний (системний) процес дії на чинники й умови, що забезпечують необхідний рівень конкурентоспроможності підприємства в ринковому середовищі, як постійний у часі процес створення і підтримки конкурентних переваг [6, с. 118–119]. При цьому необхідно пам'ятати, що механізм управління конкурентними перевагами економічного суб'єкта буде результативним тільки у тому разі, якщо він виявляється здатним забезпечити пристосування підприємств в умовах економічної ситуації, що динамічно змінюється. Однією з ознак високої якості системи управління конкурентними перевагами є можливість її саморегулювання.

Так поступово на наших очах зароджується нова категорія конкурентного аналізу – «конкурентний імунітет». Це поняття було введено в науковий обіг групою вчених – А.І. Татаркіним, С.Г. Важеніним, І.С. Важеніною, Д.А. Копанцевим [5; 8; 22]. І в розумінні І.С. Важеніної та С.Г. Важеніна «конкурентний імунітет» – це здатність суб'єкта не лише успішно

вести конкурентну боротьбу, а й протистояти потенційним ризикам зовнішніх і внутрішніх потрясінь, а також динамічно відновлюватися після деструктивних явищ завдяки наявності внутрішніх, іноді ще не затребуваних і не задіяних, ресурсів і активів [8, с. 23]. Проведений П.П. Крилатковим і І.О. Блинковим порівняльний аналіз дає змогу стверджувати, що заходи, спрямовані на формування і підтримку КС промислових підприємств, орієнтовані на забезпечення короткострокового конкурентного співіснування, тоді як заходи з формування конкурентного імунітету – довгострокового, перспективною формою якого можна вважати партнерські стосунки між підприємствами [5, с. 70].

Потенційні можливості підприємства до ведення конкурентної боротьби і виграшу в ній прийнято називати конкурентним потенціалом. О.В. Мороз, С.С. Воловодюк, І.В. Гребеньок зазначають, що поняття «потенціал» є складною, багатогранною та багатоелементною системою, і його розуміння та оцінка залежать від цілей дослідження [2, с. 70]. Сьогодні домінують два аспекти розгляду його сутності: як сукупності ресурсів та як можливості досягнення певного ефекту. Аналіз основних підходів до трактування потенціалу дав змогу виявити відмінності, пов'язані з тим, що кожен із вищезгаданих дослідників виокремлював певну рису потенціалу. Так, в окремих тлумаченнях робиться акцент на умови і чинники, що визначають величину потенціалу т. зв. «ресурсної концепції», в інших – на характер економічних відносин в окремих сферах діяльності суб'єкта господарювання (фінансовій, виробничій, маркетинговій, управлінській тощо) або на мету формування (забезпечення конкурентоспроможності, стійкості виживання, успішності, розвитку тощо), а також на результат його сукупного використання, т. зв. «цільовий підхід» [2, с. 102].

Аналітичний процес виявлення конкурентних переваг і оцінки конкурентоспроможності підприємства становить зміст *конкурентної діагностики*. Залежно від тривалості і масштабності аналізу конкурентних процесів розрізняють експрес-діагностику і комплексну діагностику конкурентоспроможності підприємства [5, с. 103].

Важливим питанням у науковій дискусії є зв'язок понять «КС товару» і «КС підприємства». Питання стосується як виділення рівнів КС, так і методів їхньої оцінки й управління. Наведемо декілька думок із цього приводу. Т.І. Овчиннікова, О.В. Марков, Ю.Н. Дуванова вважають, що продукт не здатен конкурувати, йому властиві конкурентні переваги, створені в процесі виробництва, транспортування, зберігання. На доказ цього твердження вони наводять такі аргументи: такі важливі ознаки, як ціна й якість, можуть бути не реалізовані, якщо виробник не проявить свою здатність просунути продукт на ринок із відповідним попитом споживачів. Отже, товар, що дає суб'єктові ринку переваги перед конкурентами, робить його конкурентоздатним, заслуговує, на їхню думку, визначення «конкурентопридатний», яке відбиває потенційну можливість

виробника (продавця) досягти відповідної конкурентоспроможності на ринку [23, с. 418]. Конкурентопридатність, на нашу думку, – це міра КС, початковий, так би мовити, ступінь. Але введення в науковий обіг цього терміна, на нашу думку, не є виправданим. Будь-якого ринкового гравця в питаннях КС цікавлять її наявний досягнутий рівень і дієві способи його підвищення. Потенційні ж можливості виробника досягати КС на ринку відбиває його потенціал.

Сьогодні прийнято виділяти такі рівні КС: товару, підприємства, об'єднання підприємств, галузі, регіону, країни, об'єднань країн і розрізняти види КС підприємства залежно від суб'єкта оцінки: для споживачів, конкурентів, інвесторів і суб'єктів ринку.

До малопоширених видів КС слід віднести такі: випереджувальну (рос. «опережающая») – В.В. Ротенберг [24, с. 39–41], стратегічну (Т.І. Овчиннікова, А.В. Марков, Ю.Н. Дуванова) [23], екологічну КС (Т.В. Аверіхіна) [25, с. 25].

У цілому підприємство сьогодні ставиться в залежність від загального інформаційного фону. Конкурентоспроможність, засновану на інноваційній стратегії,

називають інноваційною КС, тому інформація також виступає й чинником підвищення КС підприємств. Таким чином, інвестиції в інновації як основний механізм конкурентоспроможності мають бути скореговані відповідно до наявної економічної інформації. Ще одним важливим механізмом підвищення конкурентних переваг підприємства виступає структура підприємства (організаційна, виробнича). Структура управління підприємством здатна підвищити його гнучкість, прискорити процес його адаптації до мінливих умов середовища [10, с. 188–191]. Д.А. Кобицький зауважує, що підвищення конкурентоспроможності практично неможливо досягти випадково, потрібна сукупність методів і прийомів, що утворюють інноваційну систему управління конкурентоспроможністю [9].

Одним із найбільш поширених способів підвищення КС підприємства останнім часом стає утворення об'єднань підприємств. На нього звертають увагу Т.В. Іванова, Є.Г. Велика, А.Г. Пап'ян, Р.А. Абрамов, С.К. Подчуфаров, С.А. Теслова та ін. П.П. Крилатков, І.О. Блинков указують на необхідність промислового партнерства як джерела організаційної адаптації під-

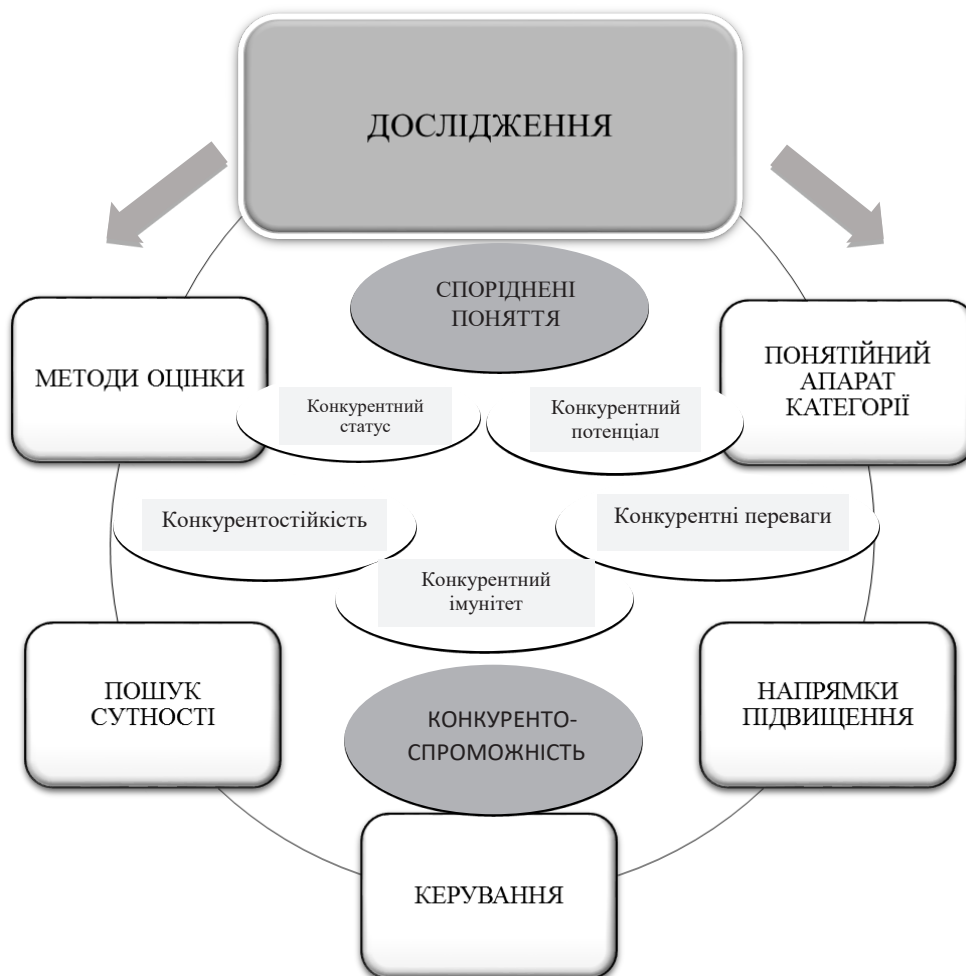

Рис. 1. Сучасні напрями досліджень категорії «конкурентоспроможність» і споріднених понять

Джерело: розроблено авторами

приємств до зовнішніх мінливих умов. І.С. Важеніна та С.Г. Важенін пропонують для цього розроблення проектів вертикального типу і реалізацію інтегрованих проектів горизонтального типу, які б пов'язували партнерів загальними інформаційними потоками, технічним і якісним рівнем, кадровим забезпеченням і т. д. Серед переваг цього способу С.А. Теслова [7, с. 68], приміром, називає надприбуток, спільно отримуваний у результаті взаємовідносин обміну, який підприємства не можуть отримати ізольовано один від одного. Не применшуючи важливості конкурентної взаємодії, зауважимо, що для її реалізації надважливим є високий рівень довіри між контрагентами.

Традиційно популярними для наукових пошуків залишаються методи оцінки КС підприємства. Цій темі було присвячено одну з наших публікацій [15], тому не будемо зупинятися на цьому докладно. Категорія «конкурентоспроможність» і поняття, споріднені з нею, разом формують систему категорій понятійного апарату конкурентного аналізу (рис. 1).

Необхідно погодитися з точкою зору І.М. Кірчатої [26] та І.С. Грачевої [27], що теоретична сутність поняття «конкурентоспроможність підприємства» має подвійний характер. З одного боку, ця категорія є результатом ефективної господарської діяльності, без якої неможлива участь у ринковій конкуренції, з

Таблиця

Погляди різних авторів на поняття «конкурентоспроможність підприємства»

Літературні джерела	Трактування поняття у відповідних літературних джерелах
В.І. Дубницький, В.В. Комірна, Н.Ю. Науменко, О.В. Овчаренко [28, с. 105]	Конкурентоспроможність підприємства – інтегральна числова характеристика, за допомогою якої оцінюються досягнуті підприємством кінцеві бізнес-результати його діяльності впродовж певного періоду.
Є.С. Грачова [27, с. 9]	Конкурентоспроможність підприємства (фактична) – це реальний рівень господарюючого суб'єкта, що визначається оцінкою поточних результатів фінансово-господарської діяльності і позиції на цільовому ринку, що віддзеркалює ступінь конкурентного потенціалу підприємства.
Ю.С. Погорелов [29, с. 415]	Конкурентоспроможність підприємства (стратегічна) – це спроможність підприємства в умовах конкурентної боротьби і ринкової економіки на базі комплексної рейтингової оцінки виявляти і досягати стратегічних цілей довгострокового розвитку, усувати можливі перепони для існування, виконання місії і стійкого розвитку.
І.М. Кірчата [26, с. 6]	Конкурентоспроможність підприємства – це здатність підприємства ефективно використовувати свій конкурентний потенціал, зберігаючи при цьому своє положення на відповідному ринку на довгостроковий час або ж розширювати займаний сектор ринку, постійно вести пошук та раціонально реалізувати виявлені резерви конкурентного потенціалу в умовах обмеженості ресурсів та впливу чинників зовнішнього середовища.
І.А. Пермінов [30, с. 9]	У найбільш широкому сенсі конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта означає можливість виграшу в змаганні. Стосовно економічної сфери конкурентоспроможність підприємства – володіння властивостями, що створюють конкурентні переваги для суб'єкта економічного змагання.
А.А. Петросян [31, с. 7]	Конкурентоспроможність промислового підприємства – це спроможність змагатися у досягненні ідентичних цілей, займати положення на ринку, а також спроможність пристосовуватися до змін ринкових умов шляхом задоволення конкретних суспільних потреб і підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності в межах законодавства.
А.С. Шпанко [32, с. 48]	Стратегічна конкурентоспроможність підприємства – ознака суб'єкта ринку, який демонструє наявність ключових можливостей розвитку, здобутих шляхом швидкої адаптації внутрішнього середовища функціонування до змін зовнішнього середовища, і досягнення на основі цього конкурентних цілей.
І.В. Смолін [33]	Стратегічна конкурентоспроможність суб'єкта ринку відображає ймовірні перспективи здатності суб'єкта ринку зберігати комплекс конкурентних переваг (потенціал конкурентоспроможності), що забезпечить його конкурентоспроможність у стратегічному періоді.
А.Е. Воронкова, В.П. Пономарьов, Г.І. Дібніс [34, с. 8105]	Конкурентоспроможність підприємства – сукупність можливостей підприємства (виробничих, інноваційних, кадрових, ресурсних) у різних сферах діяльності, що взаємодіють між собою певним чином.
О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник, О.П. Романко [35, с. 11]	Конкурентоспроможність підприємства – комплексне системне поняття, яке відображає конкурентні переваги конкурентного підприємства над іншими за сукупністю параметрів (економічних, фінансових, виробничих, ринкових, кадрових товарних тощо), що між собою певним чином поєднані та формують пріоритетну унікальність і закріплення позицій на певному ринку у конкретний проміжок часу за визначеного впливу середовища функціонування.
О.Г. Янковий, А.І. Ковальов [36, с. 15–16]	Поняття «конкурентоспроможність підприємства» є латентним у тому сенсі, що воно принципово не може бути виміряне єдиним статистичним показником. Указане поняття носить ознаки складної прихованої властивості виробничої системи, якою є промислове підприємство, в умовах ринкового господарювання й проявляється на поверхні у вигляді сукупності чинників – симптомів – окремих групових та первинних факторів (технічних, технологічних, економічних та ін. показників і коефіцієнтів).

іншого – КС являє собою ресурс підвищення ефективності діяльності економічного суб'єкта. Ми вважаємо, що в першому випадку КС більшою мірою віддзеркалює економічний складник підприємства, бо є проекцією економічної ефективності, фінансової, виробничої, інноваційної діяльності. КС як ресурс розвитку відбиває організаційний складник підприємства, який передбачає ефективність системи управління, організації, планування і прогнозування, реалізації стратегії з досягнення цілей розвитку.

Семантичний аналіз визначень КС підприємства вітчизняних і зарубіжних авторів (табл. 1) дав змогу виявити два підходи до розуміння даної економічної категорії: *тактичний* і *стратегічний*. Тактичний підхід, передусім, орієнтований на вивчення внутрішнього (мікро-) рівня підприємства і визначає КС як економічний ефект, інтегральну характеристику результатів діяльності і реалізації конкретних економічних інтересів господарюючого суб'єкта, систему якісних характеристик продукції (економічний склад-

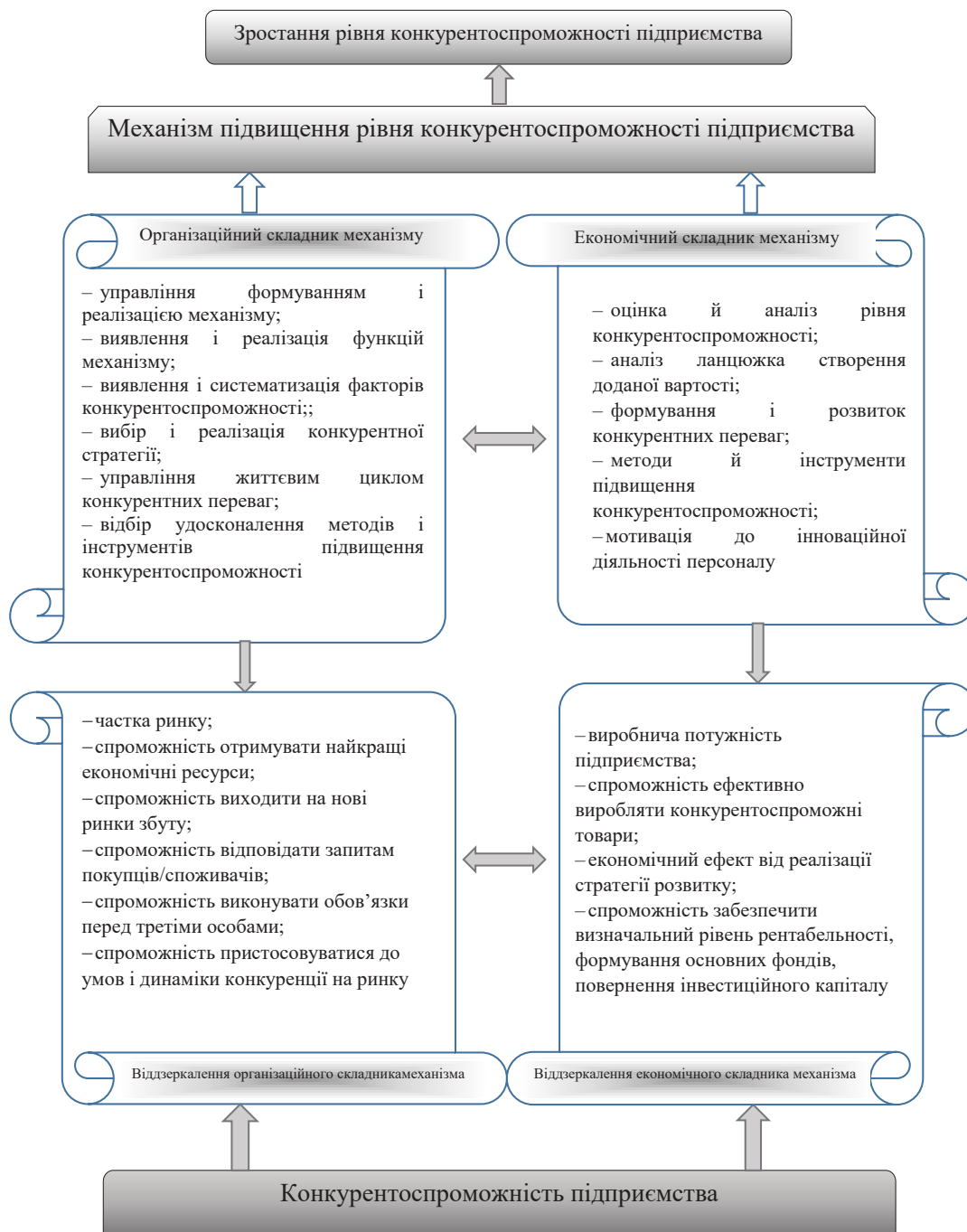

Рис. 2. Модель взаємозв'язку організаційних і економічних складників підприємства в процесі підвищення рівня його конкурентоспроможності

Джерело: розроблено авторами

ник підприємства, мікрорівень КС). Водночас стратегічний підхід виявляє здатність підприємства конкурувати із зовнішнім оточенням і збільшувати частку ринку в умовах протидії конкурентам (організаційний складник підприємства, макрорівень КС).

Автори дотримуються думки, що необхідний системний підхід до визначення КС підприємства який би комплексно відбивав організаційно-економічні складники підприємства і давав змогу виявити фактичну й стратегічну спроможність розробляти, виробляти та реалізовувати в конкурентних сегментах ринку певні вироби. Подвійний характер КС призводить до того, що для її підвищення необхідний такий механізм, який був би спрямований на організаційний та економічний складники підприємства одночасно (рис. 2).

Інша відмінність визначення «КС підприємства» вказує на зв'язок між різними рівнями КС; конкретизація конкурентної сфери реалізації КС; універсальність визначення. Останню, на думку Є.С. Грачової, забезпечує вказівка на спроможність підприємства досягати стратегічних цілей розвитку, які можуть включати в себе широкий перелік цілей, напрямів, рівнів розвитку залежно від потреби й особливостей суб'єкта [2, с. 8–9].

Під час дослідження теоретичних підходів до КС підприємства розроблено класифікацію видів КС промислових підприємств з урахуванням виділених критеріїв (рис. 3). При цьому слід розглядати фактичну і стратегічну КС підприємства. Фактична КС підприємства – це реальний рівень КС господарюючого суб'єкта, що визначається оцінкою поточних результатів фінансово-господарської діяльності і конкурентною позицією на цільовому ринку збуту, що відбиває ступінь реалізації конкурентного потенціалу підприємства. Під стратегічною КС підприємства автори розуміють спроможність підприємства в умовах конкурентної боротьби і ринкової економіки на базі комплексної оцінки виявляти й досягати стратегічних цілей довгострокового розвитку, усувати можливі перепони для існування, виконання місії і стійкого розвитку.

Висновки. Категорія КС не втрачає наукового і практичного інтересу для вчених. Сьогодні наукові інтереси дослідників змістилися у бік стійкості і витривалості у конкурентному змаганні. На перший план виходять поняття «конкурентостійкість» і «конкурентний імунітет». Науковці все більше звертають увагу на адаптаційні можливості підприємств, їхню здатність протистояти конкурентним загрозам, у т. ч. разом з іншими ринковими гравцями.

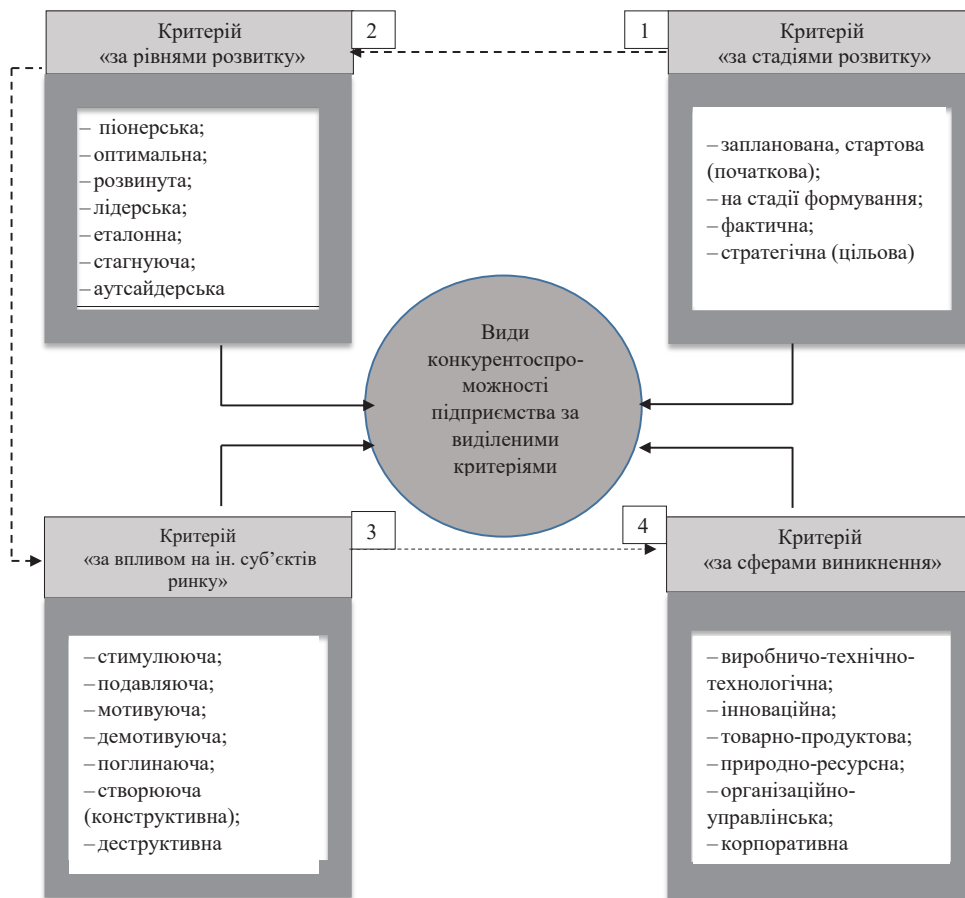

Рис. 3. Концептуальна модель класифікації видів конкурентоспроможності підприємств за виділеними критеріями і циклічним поділом

Джерело: розроблено авторами

Список літератури:

1. Яценко Б.І. Управління конкурентною стійкістю промислових підприємств: теоретичний аспект. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2014. № 5(67). С. 100–106.
2. Мороз О.В., Воловодюк С.С., Гребеньок І.В. Методологічні аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємства та якості оновлення його потенціалу. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка»*. 2014. Вип 7. С. 98–106.
3. Фінагіна О.В. Необхідність оцінювання конкурентостійкості підприємства. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2011. № 1(37). С. 119–122.
4. Афоничкіна Е.А., Бахарев Н.П., Лихацька А.О. Анализ и оценка конкурентных преимуществ предприятия. *Вестник ВУиГ*. 2013. № 17. С. 120–128.
5. Крылатков П.П., Блинков И.О. Формирование конкурентного иммунитета промышленных предприятий в условиях новой индустриализации. *Известия УрГЭУ*. 2016. № 2(64). С. 68–77.
6. Буригін І.Ф. Управління конкурентними перевагами підприємства. *Омский научный вестник*. 2006. № 8(45). С. 118–119.
7. Теслова С.А. Направления повышения конкурентоспособности грузовых автотранспортных предприятий: подходы к формированию. *Вестник СибАДИ*. 2011. Вып. 3(21). С. 65–68.
8. Важенина И.С., Важенин С.Г. Методические ориентиры мониторинга конкурентного иммунитета территории. *Экономический анализ: теория и практика*. 2013. № 35(338). С. 23–31.
9. Кобицкий Д.А. Применение математических методов и моделей в качестве инновационного инструмента для повышения конкурентоспособности предприятия. *Проблемы современной экономики*. 2011. № 4(40). С. 152–157.
10. Бараненко С.П., Бусьгин К.Д. Пути повышения конкурентоспособности машиностроительных предприятий. *Межвузовский сборник научных статей*. Вып. 7. С. 184–196.
11. Курипченко Е.В. Методический подход к обеспечению конкурентоспособности предприятия. *Организатор производства*. 2015. № 3 С. 75–81.
12. Матросова Л.Н., Зайцева Л.А. Анализ системы управления конкурентоспособностью предприятия. *Вестник Пермского университета. Экономика*. 2014. Вып. 1(20). С. 109–115.
13. Мокронос А.Г., Маврина И.Н. Конкуренция и конкурентоспособность : учебное пособие. Екатеринбург : Урал. ун-т, 2014. 194 с.
14. Гранатуров В.М., Кораблинова И.А. Управление конкурентоспособностью предприятий : учебное пособие. Одесса, 2016. 152 с.
15. Nefedova O.N. Analyses of assesment methods of enterprise competitiveness. Ukrainian State University of Chemical Technology. *Економічний вісник ДВНЗ УДХТУ*. 2019. № 1(9). Р. 110–116.
16. Чорна М.В. Обґрунтування понятійного апарату теорії конкурентостійкості. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2010. № 2(34). С. 155–159.
17. Алферова Н.Н. Концепция конкурентных преимуществ в контексте конкурентоспособности предприятия. *Бюллетень Оренбургского научного центра УрО РАН (электронный журнал)*. 2015. № 2. С. 1–8.
18. Акопян А.В., Суворов И.А. Сравнительный анализ понятий «конкурентоустойчивость» и «конкурентоспособность» организаций сферы услуг. *Вестник университета*. 2019. № 4. С. 50–53.
19. Фінагіна О.В. Необхідність оцінювання конкурентостійкості підприємства. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2011. № 1(37). С. 119–122.
20. Тридед А. Н. Стратегия развития предприятия в условиях кризиса : дис. ... докт. экон. наук : 25.02.2013. Москва, 2017. 323 с.
21. Курчатова И.М. Оценка конкурентного потенциала в системе управления конкурентоспособностью предприятия : автореф. дис. ... канд. экон. наук ; Ростовский государственный технический университет. Ростов-на-Дону, 2015. 21 с.
22. Копанцев Д.В., Важенин С.Г. Уязвимость и жизнестойкость компаний в современном экономическом пространстве. *Экономика региона*. 2011. № 3. С. 224–228.
23. Овчинникова Т.И., Марков А. В., Дуванова Ю.Н. О сущности понятия «стратегическая конкурентоспособность». *Вестник ВГУИТ*. 2016. № 3. С. 417–422.
24. Экономическая безопасность и экономическая устойчивость / Н.В. Плотников и др. *Горный информационно-аналитический бюллетень (научно-технический журнал)*. Отдельная статья (специальный выпуск). 2014. № 12. 57 с.
25. Аверіхіна Т.В. Принципові положення формування системи забезпечення екологічної конкурентоспроможності товарів та товаровиробників. *Економіка: реалії часу*. 2015. № 2(18). С. 195–200.
26. Кирчата І.М. Оцінка конкурентного потенціалу в системі управління конкурентоспроможністю підприємства : автореф. дис. ... к.е.н. : 08.00.04. Маріуполь, 2007. 20 с.
27. Грачева Е.С. Формирование организационно-экономического механизма повышения конкурентоспособности промышленных предприятий : автореф. дис. ...канд. экон. наук : 08.00.05. Самара, 2012. 25 с.
28. Конкуренция, конкурентоспособность, рыночная конъюнктура : учебное пособие / В.И. Дубницкий и др. ; под науч. и общ. ред. д.э.н., проф. В.И. Дубницкого. Днепр : ГВУЗ «УХТУ», 2016. 400 с.
29. Погорелов Ю.С. Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємства : монографія. Харків : Адва™, 2010. 352 с.

30. Перминов И.А. Организационно-экономические основы управления конкурентоспособностью предприятий машиностроения : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 ; Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования Московского государственного индустриального университета. Москва, 2011. 30 с.
31. Петросян А.А. Совершенствование механизма управления конкурентоспособностью промышленных предприятий : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 ; ННОУ ВПО «Московский гуманитарный университет». Москва, 2010. 25 с.
32. Шпанко А. Про сутність поняття «стратегія конкурентоспроможності». *Економіка України*. 2007. № 7. С. 45–49.
33. Смолін І.В. Стратегічна конкурентоспроможність підприємства: змістовні імперативи та критерії оцінювання. *Стратегія економічного розвитку України*. 2015. № 36. С. 126–137.
34. Воронкова А.Є., Пономарьов В.П., Дібніс Г.І. Підтримка конкурентоспроможного потенціалу підприємства. Київ : Техніка, 2000. 152 с.
35. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика: монографія / О.Є. Кузьмін та ін. ; за заг. ред. д.е.н., проф. О.Є. Кузьміна. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. 180 с.
36. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.

References:

1. Yatsenko B.I. (2014) Upravlinnia konkurentnoiu stiikistiu promyslovykh pidpriemstv: teoretychnyi aspekt [Management of industrial enterprises competition firmness: theoretical aspect]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 5(67), pp. 100–106. (in Ukrainian)
2. Moroz O.V., Volovodiuk S.S., Hrebenok I.V. (2014) Metodolohichni aspekty zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva ta yakosti onovlennia yoho potentsialu [Methodological aspects of providing of competitiveness of enterprise and quality of updating of his potential]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu seriia: ekonomika*, no. 7, pp. 98–106. (in Ukrainian)
3. Finahina O.V. (2011) Neobkhdnist otsiniuvannia konkurentostiikosti pidpriemstva [Necessity of evaluation of competition firmness of enterprise] *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, no. 1(37), pp. 119–122. (in Ukrainian)
4. Afonychkyna E.A., Bakharev N.P., Lykhatskaia A.O. (2013) Analiz y otsenka konkurentnykh preymushchestv predpriatya. [Analysis and estimation of competitive edges of enterprise]. *Vestnyk VUyT*, no. 17, pp. 120–128. (in Russian)
5. Krylatkov P.P., Blynkov Y.O. (2016) Formyrovanye konkurentnoho ymmuniteta promyshlennykh predpriaty v uslovyakh novoi yndustryalizatsyy [Forming of competition immunity of industrial enterprises in the conditions of new industrialization]. *Yzvestiya UrHЭU*, no. 2(64), pp. 68–77. (in Russian)
6. Buryhin I.F. (2006) Upravlinnia konkurentnymy perevahamy pidpriemstva [Management of enterprise competitive edges]. *Omskyi nauchnii vestnyk*, no. 8(45), pp. 118–119. (in Russian)
7. Teslova S.A. (2011) Napravleniya povysheniya konkurentosposobnosti hruzovykh avtotransportnykh predpriaty: podkhody k formyrovaniyu [Directions of increase of competitiveness of freight motor transport enterprises : going near forming]. *Vestnyk SybADY*, no. 3(21), pp. 65–68. (in Russian)
8. Vazhenyna Y.S., Vazhenyn S.H. (2013) Metodycheskiye oryentyry monytorynha konkurentnoho ymmuniteta terrytoryy [Methodical reference-points of monitoring of competition immunity of territory.] *Ekonomycheskyi analiz: teoriya y praktyka*, no. 35(338), pp. 23–31. (in Russian)
9. Kobyt'skyi D.A. (2011) Prymeneniye matematycheskykh metodov y modelei v kachestve ynnovatsyonnoho ynstrumenta dlia povysheniya konkurentosposobnosti predpriaty [Application of mathematical methods and models as an innovative instrument for the increase of competitiveness of enterprise]. *Problemi sovremennoi ekonomyy*, no. 4(40), pp. 152–157. (in Russian)
10. Baranenko S.P., Busyhyn K.D. Puty povysheniya konkurentosposobnosti mashynostroytelnykh predpriaty [Ways of increase of competitiveness of machine-building enterprises]. *Mezhvuzovskiy sbornyk nauchnykh statei*, no. 7, pp. 184–196. (in Russian)
11. Kurypchenko E.V. (2015) Metodycheskyi podkhod k obespecheniyu konkurentosposobnosti predpriaty [Methodical going near providing of competitiveness of enterprise]. *Orhanyzator proyzvodstva*, no. 3, pp. 75–81. (in Russian)
12. Matrosova L.N., Zaitseva L.A. (2014) Analiz systemy upravleniya konkurentosposobnosti predpriaty. [Analysis of control system by the competitiveness of enterprise]. *Vestnyk permskoho unyversyteta: ekonomyyka*, no. 1(20), pp. 109–115. (in Russian)
13. Mokronosov A.H., Mavryna Y.N. (2014) Konkurentsya y konkurentosposobnost: uchebnoe posobyе [Competition and competitiveness]. Ekaterynburh: Yzd-vo Ural un-ta. (in Russian)
14. Hranaturov V.M., Korablynova Y.A. (2016) Upravleniye konkurentosposobnosti predpriaty: uchebn. posob. [Management by the competitiveness of enterprises]. Odessa, p. 152 (in Russian)
15. Nefedova, O.H. (2019) Analis suchasnykh metodiv otsinky konkurentospromojnosti pidpriemstva. [Analyses of assesment methods of enterprise competitiveness]. *Ukrainian State University of Chemical Technology, Ekonomichnyi visnyk DVNZ UDKhTU*, no. 1(9), pp. 110–116. (in Ukrainian)

16. Chorna M.V. (2010) Obhruntuvannia poniatiinoho aparatu teorii konkurentostiikosti. [Ground of concept vehicle of theory of competition firmness]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva: Zb.nauk.pr. Luhansk: vyd-vo SNU im. V. Dalia*, no. 2(34), pp. 155–159. (in Ukrainian)
17. Alferova N.N. (2015) Kontseptsyia konkurentnykh preymushchestv v kontekste konkurentosposobnosti predpriyatiya. [Conception of competitive edges is in the context of competitiveness of enterprise]. *Biulleten Orenburhskoho nauchnogo tsentra UrO RAN* (electronic journal), no. 2, pp. 1–8. (in Russian)
18. Akopian A.V., Suvorov Y.A. (2019) Sravnytelnyi analiz poniatyi «konkurentoustoichyivost» y «konkurentosposobnost» orhanyzatsyi sfery usluh [Comparative analysis of concepts «Competition stability» and «competitiveness» of organizations of service business]. *Vestnyk unyversyteta*, no. 4, pp. 50–53. (in Russian)
19. Finahina O.V. (2011) Neobkhdnist otsiniuvannia konkurentostiikosti pidpriemstva [Necessity of evaluation of competition firmness of enterprise]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, no. 1(37), pp. 119–122. (in Russian)
20. Tryded, A. N. (2017) Stratehiya rozvytyia predpriyatiya v uslovyakh kryzysa [Strategy of development of enterprise in the conditions of crisis] (PhD Thesis). Moskva. (in Russian)
21. Kurchatov, Y. M. (2015) Otsenka konkurentnoho potentsyala v systeme upravleniya konkurentosposobnostiu predpriyatiya [Estimation of competition potential in control system by the competitiveness of enterprise] (PhD thesis) Rostov-na Donu. (in Russian)
22. Kopantsev D.V., Vazhenyn S.H. (2011) Uiazvymost y zhyznestoičnost kompanyi v sovremennom ekonomicheskom prostranstve. [Vulnerability and vitality of companies are in modern economic space]. *Ekonomyka rehyona*, no. 3, pp. 224–228. (in Russian)
23. Ovchynnykova T.Y., Markov A. V., Duvanova Yu.N. (2016.) O sushchnosti poniatyia «stratehicheskaia konkurentosposobnost» [About essence of concept «Strategic competitiveness»]. *Vestnyk VHUYT*, no. 3, pp. 417–422. (in Russian)
24. Plotnykov N.V., Honcharuk O.V., Pesotskyi A.A., Anchabadze T.D., Rotenberh B.B., Sheikyn A.H. (2014) Ekonomicheskaya bezopasnost y ekonomicheskaya ustoychivost. [Economic security and economic stability]. *Hornyi ynformatsyonno – analytycheskyi biulleten* (scientific and technical journal). Otdelnaia statia (special issue), no. 12, p. 57. (in Russian)
25. Averikhina T.V. (2015) Pryntsyповi polozhennia formuvannia systemy zabezpechennia ekolohichnoi konkurentospromozhnosti tovariv ta tovarovyrobnykiv. [Fundamental positions of forming of the system of providing of ecological competitiveness of commodities and commodity producers.] *Ekonomika: realii chasu*, no. 2(18), pp. 195–200. (in Ukrainian)
26. Kyrchata I.M. (2007) Otsinka konkurentnoho potentsialu v systemi upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Estimation of competition potential in control system by the competitiveness of enterprise] (PhD thesis), Mariupol. (in Ukrainian)
27. Hracheva E.S. (2012) Formirovanye orhanyzatsyonno-ekonomicheskogo mekhanizma povysheniya konkurentosposobnosti promyshlennykh predpriyatiy [Forming of organizationally-economic mechanism of increase of competitiveness of industrial enterprises] (PhD thesis), Samara. (in Russian)
28. Dubnytskyi V.I. (2016) Konkurentsya, konkurentosposobnost, rynochnaia koniunktura: Uchebnoe posobyе. [Competition, competitiveness, market state of affairs]. *Dnepropetrovsk: HVUZ «UHKhTU»*. (in Russian)
29. Pohorelov Yu.S. (2010) Pryroda, rushiini syly ta sposoby rozvytku pidpriemstva: monohrafiia. [Nature, motive forces and methods of development of enterprise]. *Kharkiv. Adva™*. (in Ukrainian)
30. Permynov Y.A. (2011) Orhanyzatsyonno-ekonomicheskyye osnovy upravleniya konkurentosposobnostiu predpriyatiy mashynostroeniya [Organizationally-economic government bases by the competitiveness of enterprises of engineer] (PhD thesis), Moskva. (in Russian)
31. Petrosian A.A. (2010) Sovershenstvovanye mekhanizma upravleniya konkurentosposobnostiu promyshlennykh predpriyatiy. [Perfection of management mechanism by the competitiveness of industrial enterprises] (PhD thesis), Moskva. (in Russian)
32. Shpanko A. (2007) Pro sutnist poniattia «stratehiia konkurentospromozhnosti». [About essence of concept «Strategy of competitiveness»] *Ekonomika Ukrainy*, no. 7, pp. 45–49. (in Ukrainian)
33. Smolin I.V. (2015) Stratehichna konkurentospromozhnist pidpriemstva: zmistovni imperatyvy ta kryterii otsiniuvannia. [Strategic competitiveness of enterprise: rich in content imperatives and evaluation criteria]. *Stratehiia ekonomichnogo rozvytku Ukrainy*, no. 36, pp. 126–137. (in Ukrainian)
34. Voronkova A.Ye., Ponomarov V.P., Dibnis H.I. (2000.) Pidtrymka konkurentospromozhnogo potentsialu pidpriemstv. [Support of competitive potential of enterprise]. Kyiv: Tekhnika, p. 152. (in Ukrainian)
35. Kuzmin O.Ye. (2011) Konkurentospromozhnist pidpriemstva: planuvannia ta diahnozyka: monohrafiia. [Competitiveness of enterprise : planning and diagnostics]. *Ivano-Frankivsk: IFNTUNH*, p. 180. (in Ukrainian)
36. Yankovyi O.H. (2013) Konkurentospromozhnist pidpriemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidvyshchennia: monohrafiia. [Competitiveness of enterprise: estimation of level and direction of increase]. *Odesa: Atlant*, p. 470. (in Ukrainian)

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ И БАЗОВЫЕ ПОНЯТИЯ КОНКУРЕНТНОГО АНАЛИЗА: СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

В статье проанализированы современные исследования конкурентоспособности предприятия и ряд связанных с ней понятий. Выявлено, в каких направлениях сосредоточены научные поиски исследователей конкурентоспособности, и рассмотрен каждый из них. Это, в частности: конкурентный потенциал, конкурентные преимущества, конкурентоустойчивость, направления повышения конкурентоспособности предприятия и методы ее оценки. Во время исследования выявлено, что развитие категориального аппарата конкурентного анализа продолжается. Ученые все больше обращают внимание на адаптационные возможности предприятий, их способность противостоять конкурентным угрозам, в т. ч. вместе с другими рыночными игроками. Среди понятий, которые в последнее время обогатили терминологию конкурентного анализа, – «конкурентный иммунитет» и «конкурентная диагностика». Появились новые виды конкурентоспособности: опережающая, инновационная, стратегическая, экологическая. Показано, что эти понятия тесно связаны друг с другом и формируют понятийный аппарат конкурентного анализа предприятия.

Ключевые слова: конкурентоспособность, управление, конкурентоустойчивость, конкурентные преимущества, конкурентный потенциал, конкурентный иммунитет, конкурентный статус, конкурентная диагностика, управление.

COMPETITIVENESS AND BASE CONCEPTS OF COMPETITION ANALYSIS: MODERN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCHES

The category of competitiveness does not lose scientific and practical interest for scientists. Today scientific interests of researchers were displaced toward firmness and endurance in a competitive struggle. A concept «Competition stability» and «competition immunity» are very popular. Scientists all anymore pay attention to adaptation possibilities of enterprises, their ability to resist to the competition threats, include together with other market players. Semantic interpretation of determinations of enterprise competitive capacity of Ukrainian and foreign authors allowed to educe two going near understanding of this economic category: tactical approach and strategic approach. Tactical approach is foremost oriented to the study internal micro level of enterprise and determines competition ability as economic effect, integral description of results of activity and realization of concrete economic interests of managing subject, system of quality descriptions of products. It is an economic constituent of enterprise. It is a micro level of competition ability. Strategic approach shows ability of enterprise to compete with external surroundings and increase a market share in the conditions of counteraction to the competitors. It is an organizational constituent of enterprise. It is a macro level of competition ability. Actual competitiveness of enterprise is the real level of competition ability of managing subject, that is determined by the estimation of current results of financially-economic activity and competition position at the target market of sale that reflects the degree of realization of competition potential of enterprise. Authors understand strategic competition ability as possibility of enterprise in the conditions of competitive activity and market economy on the base of complex estimation to discover and arrive at strategic aims of long-term development, to remove possible barriers for existence and steady development. Today distinguish such levels of competitiveness: commodity, enterprise, association of enterprises, industry, region, country, associations of countries. Distinguish the types of enterprise competition ability depending on the subject of estimation: for consumers, competitors, investors and market subjects. An enterprise is today geared to the general informative background. Formation of associations of enterprises becomes one of the most widespread methods of enterprise competitiveness increase.

Key words: competitiveness, competition stability, competitive advantages, competition potential, competition immunity, competition status, competition diagnostics, management.